

Een bodem onder cultuuronderwijs

Onderzoeksproject Cultuur in de Spiegel

Een theoretisch kader en een raamleerplan voor cultuuronderwijs. Dat is de inzet van het onderzoeksproject *Cultuur in de Spiegel*, waarin wetenschappers, leerplanontwikkelaars en docenten zij aan zij werken. Het project loopt tot 2012. Dit voorjaar verscheen een publicatie waarin projectleider Barend van Heusden de theoretische uitgangspunten uitlegt.

Docenten die horen over *Cultuur in de Spiegel* (CIS) reageren stuk voor stuk verbaasd: dit is zo logisch, waarom is dit nooit eerder gedaan!? Met 'dit' bedoelen ze een gedegen onderzoek dat antwoord geeft op de vraag wat cultuureducatie precies is en waarom het belangrijk is daar aandacht aan te besteden. Natuurlijk heeft elke kunstvakdocent, ICC'er en schooldirecteur wel iets van een antwoord in zijn hoofd zitten. En in menig beleidsplan staan ook prachtige formuleringen. Maar een stevig theoretisch kader ontbrak vooralsnog. Dat leidt volgens projectleider Barend van Heusden tot onzekerheid en onduidelijkheid in het veld. En dat komt de status van cultuureducatie niet ten goede, schrijft hij in zijn dit voorjaar verschenen toelichting op de uitgangspunten van CIS. Het vierjarige onderzoeksproject (2008-2012) belooft die legitimering te geven: een theoretisch kader dat samenhang brengt en op basis waarvan een doorlopende leerlijn kan worden ontwikkeld. Binnen CIS werken de Groningse universiteit, SLO (nationaal expertisecentrum leerplanontwikkeling) en dertien pilotscholen nauw samen. De scholen ontwikkelen en testen op basis van de door Van Heusden ontwikkelde theorie en onder begeleiding van SLO lesmodules (2010/2011). Dit zal in 2012 uitmonden in een raamleerplan voor cultuuronderwijs.

CULTURELE BASISVAARDIGHEDEN

De eerste fase van het project is zojuist afgerond met de genoemde publicatie als resultaat. Hierin ontvouwt Van Heusden, die ook hoogleraar Cultuur en Cognitie in Groningen is, zijn theoretische uitgangspunten. Voor een antwoord op de vraag naar wat cultuur in wezen is, benut hij recente inzichten uit de cognitiewetenschap (de wetenschap die zich bezighoudt met hoe onze hersenen informatie verwerken). De manier waarop mensen dat doen, noemt Van Heusden cultuur. "Anders dan dieren kunnen wij mensen verschil maken tussen

de wereld om ons heen en de wereld in ons hoofd. We hebben herinneringen en we hebben besef van tijd. Daarom kunnen we nadenken en fantaseren over de wereld om ons heen. Cultuur is essentieel om ons staande te houden. Het is je geheugen gebruiken om een steeds veranderende werkelijkheid te (her)kennen, er vorm en betekenis aan te geven. Cultuur is dus nooit 'af', het is een voortdurend proces." Van Heusden onderscheidt vier strategieën, ofwel vier culturele basisvaardigheden, om de werkelijkheid te verwerken: waarnemen, verbeelden, conceptualiseren en analyseren. "Het zijn vaardigheden die in alle schoolvakken en al ons leren een rol spelen. Maar behalve op de wereld om ons heen, kunnen we die vaardigheden ook loslaten op onszelf, op onze cultuur. Dat is nog iets wat mensen onderscheidt van dieren: het vermogen tot metacognitie ofwel zelfreflectie." Dit laatste noemt Van Heusden cultureel zelfbewustzijn ofwel cultuur-in-beperkte-zin (cultuur-in-brede-zin is onze algemene cognitie). En precies dat zou onderwerp moeten zijn van cultuuronderwijs: leerlingen leren om stil te staan bij zichzelf, de cultuur en de wereld om hen heen. Moeilijk, maar razend interessant. Dat is de reactie van docenten op deze theorie, weten Astrid Rass en Antoine Gerrits. Samen vormen ze het Steunpunt voor

"Cultuur is essentieel om ons staande te houden. Het is je geheugen gebruiken om een steeds veranderende werkelijkheid te (her)kennen, er vorm en betekenis aan te geven."

Barend van Heusden, projectleider
van *Cultuur in de Spiegel*

CULTUURONDERWIJS

Barend van Heusden hanteert steevast de term cultuuronderwijs in plaats van cultuureducatie. Die is duidelijker: de term educatie suggereert ten onrechte dat onderwijs in cultuur anders en apart is. Verder gebruikt hij enkele bekende termen net even anders. Zijn begrip 'zelfreflectie' vormt de basis voor cultuuronderwijs en komt dus los van de gangbare driedeling actieve, passieve en reflectieve cultuureducatie. Reflectie is bij hem het centrale begrip binnen cultuur.

Collage, gemaakt door docenten voortgezet onderwijs, waarop tot uitdrukking komt welke interesses leerlingen hebben per leeftijdsgroep en schoolsoort (foto: Antoine Gerrits).

cultuurprofiel scholen. Rass is bovendien vanuit SLO projectleider van het onderzoeksproject en Gerrits is – behalve medewerker van Cultuurnetwerk Nederland – een van de 15 ambassadeurs van CIS. “Deze theorie legt een bodem onder het cultuuronderwijs”, zegt Gerrits. Rass vult aan: “Ze komt tegemoet aan basale vragen van docenten: waarom doe ik dit? En hoe verantwoord ik dit aan collega’s en directie? Deze theorie biedt hen vaste grond onder de dingen die ze al jaren doen.”

LEEFWERELD VAN LEERLINGEN

Van Heusdens theorie biedt handvatten voor een doorlopende leerlijn: “Essentieel is om aan te sluiten bij de (cognitieve) ontwikkeling van leerlingen en hun vermogen tot zelfreflectie. Ieder mens bezit de vier basisvaardigheden, maar de dominantie en de mate waarin deze ontwikkeld zijn, is afhankelijk van leeftijd, sekse en culturele achtergrond. Een kleuter neemt de

wereld anders waar dan een puber, een meisje uit 5 vwo anders dan een jongen uit de vmbo-k-brugklas.” Cultuuronderwijs is het ontwikkelen van de vier basisvaardigheden, aansluitend bij de eigen cultuur, leefwereld en het niveau van leerlingen. Binnen CIS doen drie promovendi onderzoek naar het vermogen van leerlingen tot cultureel zelfbewustzijn. Doel is te komen tot een fasering van de vier vaardigheden. De drie onderzoeken bestrijken de leeftijdsgroepen 4-10 jaar, 10-14 jaar en 14-18 jaar.

Rass en Gerrits lieten docenten hier tijdens een bijeenkomst van het ontwikkelnetwerk cultuurprofiel scholen alvast mee stoeien. “We vroegen hen wat typerend is voor de culturele leefwereld van 12- of 16-jarigen”, vertelt Gerrits. Ze gingen concreet aan de slag met vragen als: wat is de cultuur van de leerlingen? Wat is hun werkelijkheid? Wat kunnen ze goed?

Dat resulteerde in enkele collages. Op de collage van vmbo 13-14 jaar zien we bijvoorbeeld make-up, drank, msn, YouTube en zangeres Miley Cyrus. En op die van 16-18 jaar nrc.next, koptelefoons, boeken, mode, scooters. Van hieruit kan de docent bepalen waarop hij leerlingen wil laten reflecteren en hoe. Het gaat daarbij niet om de dingen, maar om de rol die de dingen spelen in (jongeren)cultuur. Reflectie of beter gezegd cultureel zelfbewustzijn is de rode draad in cultuuronderwijs, de middelen – didactiek, werkvormen, media – wisselen. Reflectie is ook de verbinding naar andere vakken. Leergebieden en vakoverstijgend onderwijs zijn de trend in het voortgezet onderwijs, maar kunstvakdocenten weten eigenlijk niet goed hoe ze daar vorm aan moeten geven.

Van Heusdens theorie biedt daarvoor ook een kapstok: cultuur is de manier om stil te staan bij de dingen die gebeuren. Neem een willekeurig thema – landschap, economische crisis, gentechnologie – en er zijn lijntjes te trekken naar cultuuronderwijs ofwel naar reflectie.

“Bij de zaakvakken leer je hoe iets werkt, bij de cultuurvakken leer je nadenken over de impact van zaken op ons leven en onszelf”, legt Gerrits uit. Dat werkt in het basisonderwijs net zo goed. Rass geeft een voorbeeld van een les over leefomgeving. “Je kunt leerlingen iets leren over huizen, pleinen en straten, maar hen er ook over laten nadenken: wie bepaalt eigenlijk waar jouw huis staat? Hoe belangrijk zijn huizen? En hoe was dat vroeger? Dan pas word je je bewust van de rol van wonen in je leven.”

MEER INFORMATIE

- *Cultuur in de spiegel* Hadewych de Jong, projectcoördinator m.c.h.de.jong@rug.nl www.cultuurindespiegel.nl cultuurplein.nl/cultuurindespiegel
- Barend van Heusden, *Cultuur in de spiegel: naar een doorlopende leerlijn cultuuronderwijs*. Groningen, 2010. Bestellen: www.cultuurindespiegel.nl Kosten: €17,50 (ex verzendkosten)